

A fontos dolgok a periférián történnek

Kerekasztal-beszélgetés a Biblia női olvasatáról

- **Szűcs Kingával és Gáncs Tamással, az Evangélikus Hittudományi Egyetem oktatóival Varga Gyöngyi beszélgetett a Szentírás nőképeről, női személyiségeinek üzeneteiről, illetve a Biblia női olvasatáról.**

Varga Gyöngyi: Kezdjük egy rövid, „alapozó” kérdéssel a Biblia és a nők témája kapcsán! Vajon kívül vagy inkább belül vannak-e a nők a Biblián?

Gáncs Tamás: Ami a kérdésről elsőre eszembe jut, az a bibliai kanonizáció témája. Doktori disszertációmban Mária Magdolna alakjára fókuszáltam. Sok olyan irodalmat használtam, amelyek szerzői posztkolonialista (gyarmatosítás utáni), illetve feminista teológiai megközelítést alkalmaztak a bibliai szövegek vizsgálatánál. Végigvették, hipotéziseket alkotva, hogy Mária Magdolna és a vele kapcsolatos hagyomány hogyan került be az újszövetségi kánonba. Lehet, hogy először nem került be, aztán később bekerült, utána kihúzták, majd visszatették? Az ő alakja a Bibliában amolyan „kint is, bent is” kettősséget mutat. Főként Jézus feltámadása kapcsán vált kitörölhetetlenné a története; még a patriarchális viszonyok között is bent kellett hogy maradjon az evangéliumi hagyományban. A legtöbb szerző, akiket olvastam, amellett érvelt, hogy Mária Magdolna olyan hangsúlyos személyiség a tanítványok között, hogy a kanonizáció során kiiktatott, partvonalra tett női szereplőkkel ellentétben vele ezt nem tudták megtenni. Domináns volt a hangja, szerepe. Ugyanezt még más női szereplőkkel kapcsolatban is el tudjuk mondani. Például ott vannak a Mária–Márta-történetek vagy a samáriai asszony találkozása Jézussal: e történetekben ők nagyon bent vannak... Azt azonban joggal feltételezhetjük, hogy a kanonizáció összetett folyamatában mutatkozhatott igény arra is, hogy a Jézus környezetében felbukkanó asszonyokat háttérbe szorítsák vagy nevüket elhallgassák.

Számomra a legjobb példa a Péter versus Mária Magdolna kérdés. Péternek elől kellett lenni a sorban. Szerepét nyilván annyira előtérbe kellett helyezni, hogy más ne előzhesse meg. Az ősegyházban volt arra szándék, hogy mindenben ő legyen az első. Presztízskérdés volt Jézus feltámadásának elbeszélése kapcsán, hogy ki ér oda a sírhoz, és a sírban ki látja meg az ürességet... Különös, nem? Az üresség mint presztízskérdés!

Szűcs Kinga: Lukács evangéliumában a Jézus-történet elején is az asszonyok kapják a hírt. Akkor sem látnak még semmit. Az evangélium keretes szerkezetet mutat: vagyis az elején és a végén ott vannak a nők.

Egyébként én is hasonlóan látom a kérdést: a nők, a női valóság egyszerre van kint és bent is a Biblián. Az az érzésem, hogy a hosszú teológiai történelmi folyamat tanulmányozása során inkább arra kapunk választ, hogyan fókuszál az értelmezéstörténet inkább a férfitörténetekre. A feminista teológia relevánssá teszi ezt. Ugyanakkor az is igaz, hogy fontos pontokon jönnek elénk a nők a Szentírásban. Női mivoltukban hangsúlyos a megszólalásuk, az ottléjük, a kapcsolódásuk. Ez lépten-nyomon kiderül, nem kell megátalkodott feministának lenni, hogy ez az olvasó számára nyilvánvalóvá váljon.

A kint is meg bent is kettőssége nyilvánvaló. És valóban jelentős, ami bent van: vagyis lehet ilyen szemmel olvasni a Bibliát, és közben élesíteni a szemünket, hogy meglássuk ezt. A nők „kintlévősége” viszont úr! Az, hogy nagyon sokáig nincs „női hangú” bibliaértelmezés, nagy hiány teológiai történelmi szempontból. Hosszú évszázadokig föl sem merül, hogy nők értelmezhetnek bibliai történeteket – pláne nem nyilvánosan. A reformáció korától kezdve családi körben ez már előfordulhatott, de „közteológiai” értelemben biztos, hogy egyáltalán nem adódott erre lehetőség. Merőben új fejlemény, mindössze néhány évtizedre visszatekintő múlttal, hogy egyáltalán létjogosultsága van a női hangon megszólaló értelmezésnek.

V. Gy.: Mit tehet hozzá szerintetek a női olvasat a Szentírás értelmezéséhez? Melyek azok a konkrét teológiai témák, illetve hol vannak az emberi életkérdések mentén olyan kulcsmozzanatok, ahol a női olvasat fontos szerepet kaphat?

G. T.: A doktori témám kapcsán használt keret: a posztkolonialista értelmezés. Ez a hermeneutikai megközelítés mindig kitér arra, hogy a legtöbb esetben a nő elnyomott helyzetben van. Érdekes volt számomra a szerzők nézőpontja: akiket használtam, olvastam, olyan országokban éltek leginkább Ázsia, Afrika kontinensein, ahol ők maguk is elnyomott helyzetükben, marginalizáltként szólaltatták meg a női hangot. Ez jól mutatja, hogy mit jelent a bibliai szöveg alulnézetből. Azért lett népszerű az 1990-es, 2000-es években ez az interpretációs modell az angolszász világban, mert itt, az egyetemeken kezdtek el tanulni a volt gyarmatokból érkezők is, a maguk személyes történeteivel. Az Újszövetség-kutatással úgy lépett korrelációba ez a szemléletmód, hogy egyszeriben elkezdték fölfedezni a hasonlóságokat.

Az angol gyarmatokon az elnyomottak nem kaptak szót. Némák maradtak. Lényegében a Római Birodalom valósága is hasonló volt. Egy olyan új nézet kezdett kibontakozni, amely megfordította az eddigi irányt: nem a győztesek, hanem a vesztesek oldaláról nézhetjük a történeteket. A Bibliában elénk lépő nők sokszor az elnyomottak közül valók, legtöbbször vesztes helyzetből indulnak el. Sába királynő nyilván kivétel, de nem arról ismert a Szentírás, hogy tele lenne uralkodónókkal. Uralkodó férfiak vannak. A nők inkább mint „legjobb mellékszereplők” jelennek meg. Számomra mindenesetre hozzáadott érték alulról nézni azt, amit a szentíró felülről látott!

SZ. K.: Igen, az elnyomás, a kiszolgáltatott élethelyzet sokgenerációs tapasztalata beleíródik a szövegekbe. Ám van valami ezen túl is, ami fontos lehet: a női testi tapasztalat. A genderelmélet társadalmi konstrukciónak tekinti a férfi és női szerepeket, de a testi működés szintjén bizonyos dolgokat nem lehet összemosni, nem lehet felcserélhetővé tenni. A szülésélmény nem élhető át férfiként. Számomra nagyon izgalmas, hogy a női testi megélések hogyan vihetők bele az értelmezésbe. Meglepő, hogy a férfiak időnként egészen empatikusak a női szerepekkel és a női testi tapasztalatokkal kapcsolatban. Mintha lenne tudásuk arról, ez mit jelent... Pál apostol, noha nem igazán barátságos a nőkkel szemben, mégis megfogalmaz egy ilyen mondatot: az egész teremtett világ vajúdik! Így várja az Isten fiait

nak – gyermekeinek – megjelenését. Ez egy nagyon plasztikus kijelentés. Innen nézve reménykedhetünk abban, hogy a világ női fele hozzá tud tenni valamit a bibliaolvasatokhoz. Megfogalmazhatja, hogy a női lét és testi tapasztalat mivel tudja gazdagítani az értelmezés hosszú folyamatát.

Meglepő, hogy mennyiszor jön elénk a Szentírásban a test mint metafora. Emberi testrészek teológiai üzenettel bírnak. Az anyaméh szava héberül *reham*, amely egy töről fakad a *raham* 'irgalom', 'könyörület' kifejezésével. Azután itt van az egyház mint Krisztus teste. Érdekes kérdés, hogy vajon férfi vagy női test? Ha az egyházra nyelvi kifejezéseinkben nőként tekintünk (lásd anyaszentegyház), akkor fölöttébb érdekes, hogy ennél a metaforánál mennyire elkenik, elfedik az értelmezések a női aspektust.

G. T.: Amikor „az Ige testté lett” gondolat kapcsán teológiai kijelentéseket teszünk, sosem valami elvont testről, mindig férfitestről beszélünk Jézussal összefüggésben. Az inkarnáció csodája ez, de a misztikumon túl nagyon is konkrét a testté, hússá lett Logosz.

V. Gy.: Mi a női olvasat: a „mainstream” bibliaértelmezés korrekciója vagy egy radikálisan új szemléletmód?

G. T.: Korrekció vagy radikálisan új? A korrekció helyett én a kiegészítés szót használnám. Más nézet, más hozzáállás: nem feltétlenül megy szembe egyik a másikkal...

Sz. K.: A feminista teológia és írásértelmezés elméletileg kontextuális értelmezésként határozza meg magát, nincs univerzális igénye. Nem lehet azt mondani, hogy ez egy ellenolvasat, ami rátelepszik a férfiolvasatra, vagy megpróbálja azt elnyomni. Az sem teljesen igaz, hogy korrektívum lenne. Ezek együtt működnek igazán jól. Nagyobb perspektívát láthatunk így, egyszerre. Úgy gondolom, nem kijavítani kell a férfiolvasatot, hanem megismertetni, megmutatni, hogy van női megközelítés is. Egyébként a női olvasatok sem mindig elfogadók...

G. T.: Olykor ezek is eléggé elfogultak – csak éppen a másik irányban. De hogy miben lehet mégis megragadni a női olvasat radikalitását, másságát? Szerintem abban, hogy egy teljesen új szöveg, új történet keletkezik, amikor megnyílik a szöveg egy új irányba. Az egyik nagy felismerést számomra a Mária–Márta-történet hozta. Soha nem gondoltam addig arra az aspektusra, hogy amikor Mária ott ül Jézus lábánál, teljesen alárendelt helyzetben van. Márta beszél, ő egyenjogú Jézussal, az Úrral, akit „Kyriosként” ír le a szerző (ebben az alá-fölérendeltség viszonya tükröződik). Mária ehhez képest az, aki nem beszél. Egy ismert teória szerint – Gayatri Spivak: *Can the Subaltern Speak?* – az elnyomottak némák. Ennek a történetnek éppen ezért lehet egy olyan olvasata, hogy Márta vagy Jézus beszél Mária helyett. Vajon az, hogy Mária nem szólal meg a történetben, csak ül Jézus lábánál, szimbolikusan azt is jelentheti, hogy ő az utolsó a sorban? Kérdés, hogy hogyan lehet ezt feloldani, illetve, hogy fel kell-e oldani ezt. Pont azért szeretem ezt az öt igeverset, mert feloldhatatlan. A történet végén ott ez a szép mondat: „*Kevésre van szükség...*” Az az érzésem, hogy a szentíró Máriát próbálja felszabadítani... de mégsem szabadul föl teljesen. Akkor szabadulna föl, ha teret, helyet kaphatna (Homi Bhabha ennek összefüggésében használja a *hybridity* és a *third space* kifejezéseket, egy helyet-teret vizionálva, ahová meg lehet érkezni). Lázár feltámasztásánál is hasonló a helyzet: Jézus egyedül Mártával beszélget. Ez akkor történhetne meg Máriával, ha lenne hangja, de ő hangtalan, hang nélküli marad.

Sz. K.: Igen, valóban: Lázár feltámasztásánál is Márta mondja föl a leckét.

G. T.: Márta házigazdaként, egyenrangú partnerként van ott Jézussal. Ám mellette ott van egy másik nő is, aki látszólag semmilyen szerepet nem kap, vagy legföljebb statisztaszerepet. Itt például új lehetőség nyílik arra, hogy a perifériára sodródottak helyzetéről beszélni lehessen... Sokan ma is ebbe az új, felszabadító megközelítésbe tudnak bekapaszkodni, ami reménységgé válhat azok számára, akik ilyen helyzetben vannak világszerte, vagy akár Magyarországon is. Reményt ad számukra, hogy van valaki, aki megszólal, felszólal értük... Bár a történetben nem jön létre dialógus vagy egyenrangúság – ez is hozzátartozik az igazsághoz –, de valami elindul.

Sz. K.: Ebben a Lázár feltámasztásáról szóló történetben senki nem ért semmit. Klasszikusan elbeszélnek egymás mellett. Jézus is összeomlik, mert semmit nem értenek... Nem marad más választása, kézzelfoghatóvá kell tennie üzenetének lényegét, amiből értenek. Ezért kell Lázárt feltámasztani. A csodatörténetek azért jönnek elénk az evangéliumokból, mert másként nem értjük meg a mondanót. Nem megy át semmiféle verbális impulzus. A történet újraolvasásánál feltűnik ez a nagyfokú értetlenség. Nem alakul ki dialógus, mindenki mond valamit, ami egyáltalán nem illik a „sztoriba”. Jézus sírásának motívuma is ebben a keretben értelmezhető. Jézus nem sír máshol – ez persze számunkra nem igazán férfias...

G. T.: A Mária–Márta-történet legnehezebb pontja számomra az, ha elkezdjük elfogultan, kritika nélkül Mária szerepét idealizálni, mert ebben az esetben lényegében legitimáljuk, hogy a nőnek a férfi lábánál a helye. Gyakran ma is ez a helyzet, ez az opció – például azoknál a lelkész házaspároknál, ahol a feleség legtöbbször csak ott ül csendben a férje mellett. Mintha nem lenne hangja, véleménye, saját gondolata, élete. Legyen!

V. Gy.: Amikor egy férfi ül egy másik férfi lábánál, az vajon az alázat férfi olvasata? Vagy az alárendeltség jelzése?

G. T.: Az evangéliumokban a lábhoz közeledés az alázat jele. Máténál, a feltámasztástörténetben például, amikor asszonyok borulnak oda a feltámasztott lábához. Vagy ott van Jánosnál a lábmosás elbeszélése, amikor Jézus megérinti férfi tanítványai lábát. Hozzájuk ér: ez nagyon bensőséges dolog... A Feltámasztott, az evangéliumok tanúsága szerint, Tamásnak megengedi, de Mária Magdolnának nem.

Sz. K.: Fontos itt észrevennünk a szerepek megfordítását, amikor felcserélődik a klasszikus patrónus–kliens viszony.

G. T.: Amikor a bűnös asszony megkeni Jézus lábát, a lábhoz közeledés ebben az esetben is az alázat jele. A nő a könnyét hullatja, olajjal keni meg. Ez tipológiai aspektusból előképe lesz Jézus balzsamozásának, temetésének. Nagyon felkavaró a kép.

Sz. K.: Ugyanakkor a Király felkenése is benne van ebben a mozdulatban, de itt egy nő, egy tisztátalan által történik meg. Megfordulnak a szerepek. Ez egy kifordított rítus.

G. T.: Különös, mert ennek kapcsán elgondolkozhatunk azon, hogy Jézus ebben az összefüggésben nem (illetve nem csak) felülről felkent Messiás, hanem alulról is...

Sz. K.: Abban mindenképpen nagyon radikális a feminista olvasat, hogy simán megkérdőjelez bizonyos hagyományokat, ami férfiaknak eszébe sem jut. Például az egyházi *status quót*. Tényleg biztosan úgy van-e minden, ahogy több száz éve tanuljuk és tanítjuk? Jó, hogy ezeket a kérdőjeleket ki lehet ma tenni.

V. Gy.: Mi a ti személyes tapasztalatotok? Hogyan engedték bele magatokat ebbe a világba, és mit hozott nektek? Mi az az egzisztenciális, szubjektív olvasat, ami fontossá vált számotokra?

Sz. K.: Én nem a feminista teológia felől érkeztem ide, hanem a hanggal nem rendelkezők, a kiszolgáltatottak oldaláról. Ennek van egy társadalmi és egy környezeti vetülete. Először a társadalmi, etikai kérdések foglalkoztattak, majd a környezetetika. Ez szépen felel arra, ami a feminista teológia keretei között megfogalmazódik. Nyilván nem százszázalékos az átfedés, de jó dialógus tud kifejlődni ezek között a területek között. Egymást tudják gazdagítani.

V. Gy.: A feminista teológia és a nem emberi létezőket komolyan vevő (növényi létre is rákérdező) teológia között létrejöhet-e ilyen párbeszéd?

Sz. K.: A növényeknek is „lehetne” hangja, ha egy kicsit odafigyelnénk... Az sem volt evidens sokáig, hogy a nők megszólalhatnak. A nőknek sem volt sokáig hangja. A másság lehet itt a kulcsszó. A növények nyelvének sajátosságaival kapcsolatban óriás léptekkel halad előre a tudomány: ezekkel a kérdésekkel külön tudományágak foglalkoznak, mint pl. a bioakusztika vagy a fitoszemiológia... Ki kell valahogyan találnunk, hogyan zajlik a kommunikáció. Miként lehet ezt modellezni? Olyan ez, mint amikor egy idegen nyelvet le- és átfordítunk a magunkéra... Bizony, sok mindent nem tudunk: ezért nagy erővel folynak a kutatások, például, hogy hogyan lehet olyan új technológiai eszközöket fejleszteni, amelyek segítségével értelmezhető, amit a fülünkkel nem hallunk. Egyre többen vannak, akikben megszületett már a vágy, hogy megértsék a növényeket. Ez a vágy persze még nem hatja át a társadalom széles rétegeit. De ahogyan pusztul körülöttünk minden, ennek egyre nagyobb jelentősége lesz.

Az, hogy érdekeljen a más, a másik: nos, ebben a másokra való kíváncsiság kimunkálása, a másik iránti nyitás nagyon fontos lépés. Vagyis hogy el tudjam fogadni: ő más. És én akarjak kapcsolódni a mássághoz valamilyen módon – vagy csak egyszerűen megengedjem, hogy a másik kapcsolódjék hozzám. Ez a hozzáállás egy idő után lehetővé teszi azt, hogy bizonyos dolgokat megértsünk a másik nyelvéből, mindenféle létkifejeződéséből, amit mutat: a hangtalan hangjából is.

G. T.: Nekem az volt az egzisztenciális fordulópont, amikor rájöttem, hogy a fontos dolgok nem a központban történnek, hanem a periférián. Kezdve az inkarnáció témájával, a Betlehem-motívummal... A jézusi történet úgy kezdődik, hogy sehol nincs hely. A legkisebb városban kezdődik! Ez mutatja azt, hogy mennyire ki lehet sodródni az élet közepéből. És a történet végén a keresztfá: ez is a periféria, a világ „legszéle”. A találkozások is, amelyeket az evangéliumok leírnak, legtöbbször a peremen történnek: marginális helyeken. A nőkkel való találkozások helyszínükben különösen is „drasztikusak”: soha nem központi helyen zajlanak, viszont a mondanivalójuk központi. Ezzel kapcsolatban

nagyon érdekes a „helycsere” témája: ezt látjuk a *Magnificat* elején is. A gögösök helyére kerülnek az alázatosak. Ugyanez a gondolat érhető tetten az inkarnáció teológiájában, és azután végigkövethető az evangéliumokban. Én ezt egy nagy rácsodálkozásként éltem meg.

Amikor elkezdtem a doktori témámmal foglalkozni, az első munkacímem így hangzott: Jézus és a periféria magánya. Ez volt a kiindulópont. Ösztöndíjasként Amerikában (LSTC, Chicago) találkoztam először Mária Magdolna apokrif evangéliumával. Itt jöttem rá, hogy Mária Magdolna személyén és történetén keresztül bemutatható: hogyan lesz a feltámadás tanújából az évszázadok, évezredek során – félreértések, összerosások, tudatos és tudattalan torzítások hatására – egy bűnös, prostituált asszony, szinte már-már erotikus ikon az emberek szemében. A *Mária Magdolna evangéliuma* című kopt apokrif iratban fejük tetejére állnak a dolgok: Mária igazi beszélgetőpartnere lesz Jézusnak, aki neki ad igazat, főszerepet. A férfiak háttérbe szorulnak, és esetlenek. Ez a sokszor gnosztikus érvekkel is teletűzdelt irat számomra azt is megmutatta: nemcsak Péter, Jakab, János lehet a fókuszban, hanem másként is nézhetjük a dolgot. Lényegében bennem is újraíródott a történet.

Ami közös bennünk Kingával, az az, hogy nem önmagában a feminista teológia fogott meg minket. Én a periféria témakörétől érkeztem meg a posztkolonialista értelmezéshez. Ezen a hermeneutikai megközelítésen belül van a posztkolonialista, feminista hermeneutika.

V. Gy.: Hol találtak értő hallgatóságra? Kik fogékonyak erre az irányra? Milyen felületeken próbálkoztok?

Sz. K.: Amiben itt, Magyarországon élünk, az említett diskurzusok tekintetében egy vákuum. A magyar nyelvben nincsenek nyelvtani nemek: ezért aztán a biológiai és társadalmi nemekkel kapcsolatos kérdésfelvetések sem tűnnek első pillantásra relevánsnak, nem foglalkozunk velük, illetve a velük kapcsolatos problémák sem annyira maguktól értetődőek. A posztkolonialis diskurzusról sem veszünk igazán tudomást. A közép-kelet-európai régió egész egyszerűen fölteszi a kezét. Általában így fogalmazunk: ehhez nekünk semmi közünk nincs, esetleg úgy érezzük, hogy a történelem során általában minket gyarmatosítottak. Igazából azonban a gyarmatosító világ perifériáján helyezkedünk el, és ezzel a ténnyel egyáltalán nem vetünk számot. Ezzel párhuzamosan a női kérdéseket sem vállaljuk, inkább megkerüljük. Ha kiejted a szádon, hogy feminista teológia, biztosan lesz pár ember, aki föláll és elsétál. Vagy kifakad: miért kell ezt a nyugati mételyt hallgatnom?

G. T.: Azt nem csinálhatjuk, hogy úgy beszélünk, mintha ezek az aktuális és a világ nagy részén természetes módon folyó viták nem léteznének. Ez felelőtlenség lenne. Az ököteológiát a posztkolonialista megközelítéssel együtt nem rakhatjuk be a fiókba, mert „érdeklődés hiányában elmaradt”.

Sz. K.: Úgy érzekelem, van egy általános attitűd: inkább ne mozdítson ki semmi abból a helyzetből, amiben vagyok, ne inogjon meg a lábunk alatt a talaj. Persze, elég egy jézusi példázatot elmondani, és máris meginog...

G. T.: Ez egy önvédelmi reflex. Amikor az ösztöndíjról hazaértem 2011-ben, arra számítottam, hogy amit akkor tanultam, és számomra releváns volt, átütő erővel bír majd itthon is: beindul a vallásközi párbeszéd, az egyházi valóságunkban érzékenység mutatkozik társadalmi, politikai kérdések iránt. Tizenenny év telt el, és mindazzal kapcsolatban, amit akkor a legnagyobb értéknek gondoltam, kide-

rült, hogy most pont az ellenkező irányba megyünk. Csak egy nagyon szűk réteget érint meg, vagy csak hozzájuk jut el, hogy lehet másként is, lehet így is.

Sz. K.: Ugyanez a helyzet az ökoteológiával. Húsz éve még abban reménykedtünk, hogy ebbe az irányba fogunk elindulni. Ám valamiért mégsem ébredt fel az általános érdeklődés. Az ökoteológia kurzus több mint másfél évtizede szerepel szabadon választható tantárgyként a curriculumban, de sem oktatásszervezői, sem hallgatói részről nem látom, hogy különösebben fontosnak tartanak. Rendszerint több éves kihagyás után van csak elegendő érdeklődő. Az egyházi közélet sem mutat eltérő képet. Van persze nyitott gyülekezetek, de ez a ritkább... Elsősorban a személyes kapcsolatok viszik e felé a téma felé az érdeklődést, és nem a téma iránti genuin érdeklődés az, amiről manapság beszélhetünk.

V. Gy.: A Magyarországi Evangélikus Egyházon belül hol a helye a női olvasatnak – mind a bibliaértelmezés, mind pedig a teológiai gondolkodás terén?

Sz. K.: Kezdjük az optimista közelítéssel. Az, hogy a teológián ennyi női oktatónk van, nagy elmozdulás ahhoz képest, ami az egyházon belül régebben volt. A lelkészi szolgálat tekintetében a női lelkészség még kicsit felzárkózhatna. Ahhoz képest, hogy hány évtized telt el az első női ordináció óta, még nem jutottunk azért nagyon messzire... A nők jelenlétének a teológiai oktatásban, lelkészképzésben lesz valamennyi hatása a szemléletformálásban, a korábbinál mindenesetre komolyabban kell venni őket. Az akadémiai rendszer merevségét mindenképpen oldja, ha több nő van.

G. T.: Nyilván fontos, ha valaki nőként lesz vezető, és tanít teológiai tárgyakat, ám attól még kérdés, hogy amit megfogalmaz, az női olvasat lesz-e. A nők számára is „kísértés” a férfias vezetési stílus, viselkedési mód, amikor az elvárásoknak igyekeznek megfelelni. Mindezzel együtt azt tapasztalom, hogy már a jelenléttel és persze magával a tanítás mikéntjével is új szempontok kerülnek elő újra meg újra, amiből friss gondolatok születnek, ami mind női, mind férfi oktatóknak és hallgatóknak is gazdagodást jelenthet.

V. Gy.: Vasárnaponta a templomokban főként nők vesznek részt az istentiszteleteken. Számítások szerint körülbelül nyolcvan százalék a nők aránya. Hogyan hat rájuk az igehirdetés, a liturgia? Szerintetek a lelkészek tekintettel vannak a női hallgatókra?

Sz. K.: Ami a nők a templomban kérdést illeti, azt gondolom, ha jó élmény az istentisztelet, akkor nem vetődik fel külön ez a kérdés. Nem jönnek szembe hangsúlyozottan „férfias” dolgok. A páli teológia értelmében Krisztusban nincs sem férfi, sem nő. Ideális eset, ha a liturgikus tér nem teremti meg a kérdést, hogy férfiként vagy nőként ülök itt. Ehhez az is kell, hogy ne sugallják nekünk: te csak egy nő vagy.

V. Gy.: Végül a záró kérdés: szerintetek hol nyílnak meg a távlatok az ökofeminizmusnak és a posztkoloniális értelmezésnek, milyen lehetőségeit látjátok e két útnak?

Sz. K.: A mostani helyzetben külön-külön is tiltólistán van a két fogalom: öko – feminizmus, együtt meg pláne. Úgy gondolom azonban, hogy a szemléletmódot át lehet adni anélkül, hogy transzparen-

seket vinnénk: „Éljen az ökofeminizmus!” Azt tapasztalom, hogy azért van rá fogékonyság, mert érzékelhető az az éhség, hogy az ember a környezetével kapcsolatba szeretne kerülni. Mivel annyi mindent elpusztítottunk magunk körül, abszolút hiányállapot az, amiben élünk. Sokunk kérdése, hogy hogyan lehet visszatalálni egy természetesebb életformába. Ami pedig a feminizmust illeti: a férfiak is kíváncsiak a női olvasatokra, sokszor szembesülök azzal, hogy valóban szeretnék megérteni, mi-
ben gondolkozunk másképp. Szerintem meg lehet találni a hangot. Persze, ha túl sok tabut kell kerülgetni, nehézkessé válik a gondolatok átadása, az érvek megismertetése is, nemhogy a bevonódás megteremtése.

G. T.: Ezen a kérdésen még gondolkodnom kell, hiszen majd másfél évtized után óriási kihívás az is, hogy újra megtaláljam nemcsak a megfelelő utat, de a megfelelő nyelvet is a posztkoloniális megközelítés tágabb körben való népszerűsítéséhez. Azon vagyok, hogy a felfedezett értékeket megosszam, tanítsam, továbbadjam, hogy az sokak okulására, sőt felszabadítására válhasson.